

MEZEY KATALIN

Jókai Anna ember- és világképe

Talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy Jókai Anna egymaga legalább annyit tett egy korszerű erkölcsi világkép tudatosításáért, mint a többi összes kortárs magyar író együttvéve. A moralitás, az etikai értékek érvényessége a materialista-marxista ideológia, majd a fogyasztói materializmus hosszú évtizedeiben nyíltan megkérdőjeleződött, a gúny tárgyává lett. Nem véletlenül: hiszen a XX. század a nagyipari hazugságyártás, az állami politika szintjére emelt rablás és fosztogatás és a nagyüzemi gyilkolás százada volt, és semmi jele nincs annak, hogy ez a folyamat a XXI. században, legalábbis a közeljövőben megszakadna. Ma is tanúi vagyunk annak, amint a technikai haladás mind újabb és újabb médiumot hoz létre a globális hazugság minél gyorsabb és eredményesebb terjesztésére. Nem véletlen, hogy ennek a korszaknak a hőse az *egydimenziós ember* lett – ahogy Herbert Marcuse 1964-ben elnevezte – és mára a szépirodalomnak is, így a magyar szépirodalomnak is ez az embertípus a meghatározó szereplője.

Az izmusok történetét nyomon követve megfigyelhetjük, hogyan jutottunk idáig, a történelmi és ideológiai változások hogyan változtatták meg önmagunkról alkotott képünket. Az impresszionizmus például a hangulataink, a szimbolizmus a rossz ösztöneink, a szürrealizmus a képzeletünk, az expresszionizmus érzelmi kitöréseink hangsúlyozásával írta át az emberi jellem klasszikus arányait. A naturalizmus már az ateizmus tanítására épít, amikor az anyag egyeduralmát hirdeti, mondván: – *Ember, nem vagy egyéb, mint ami látható belőled. Test vagy.* A dadaizmus alapvetése szerint minden – élet, személyiség, erkölcs, szokásrend, sors – valójában értelmetlen, begyepesedett rutin. Az emberi lét adottság csupán, amelynek valóságos tétje – sem oka, sem következménye – nincs. Egyetlen dolognak van csak értelme, annak, hogy mindenkit rádöbentsünk erre az értelmetlenségre, és arra ösztönözzünk, hogy az élet minden megszokottságát felborítsa.

A posztmodern teóriája nem értelmetlennek, hanem lételennek, nem létezőnek állítja ugyanezeket a dolgokat. Minden viszonylagos (relatív), ezért igazság nincs, csak részigazságok vannak, amelyek eleve nem testesítenek meg semmit, csupán helyettesítenek valamit. Valamit,

ami tulajdonképpen nincsen. Érték sincs, csak helyi értékek vannak, amelyeket a pillanatnyi érdekviszonyok hoznak létre, és azok változásával maguk is változnak, megsemmisülnek. Csupán az érdekek vannak, az anyagi érdekek, és az embert semmi más nem mozgatja, csak az érdekei. A történelmi társadalmakban ezt a tényt hivatott elpálástolni az az álszent és hazug, úgymond erkölcsi tanítás, amelyet a nevelésnek nevezett manipuláció segítségével már fiatalkorban ráerőszakolnak mindenkire. A modernitás célja ezért nem lehet más, mint a hagyományos világ- és emberképnek a lerombolása és a „józan”, erkölcsi karakter és szellemi hátország nélküli emberi lét elfogadtatása. A művészet által, a szépirodalom által is.

Ez az ideológiai (és történelmi) folyamat szinte egyeduralgokodóvá tette azt a világlátást, amelynek hőseit egydimenziós emberként jellemezte Marcuse. Az ilyen személyiséget egyetlen dolog érdekli: az anyagi javak megszerzése, ez az élet-elkötelezettsége, ennek rendel mindent alá. A közgazdaságtan sokat hangoztatott tétele, hogy az emberi társadalom működése csak az állandó „növekedés”, „fejlődés” eredményeként tartható fent, ennek a motorja pedig éppen az egydimenziós, anyagközpontú életideál. „Ahelyett, hogy a gazdaság lenne beágyazva a társadalmi viszonyokba, a társadalmi viszonyok vannak beágyazva a gazdasági rendszerbe” – így jellemzi ezt az eltorzult valóságot Pollányi Károly.

Jókai Anna írói munkásságának fontos vonása az egydimenziós emberkép tagadása. Tagadása annak, hogy létünk mindenek feletti értelme az anyagi javak megszerzéséért (eltulajdonításáért) folytatott harc. Művei tagadják, hogy az anyag lenne az egyetlen létező, hogy az ember csupán anyag lenne, és sorsa – az anyag törvénye szerint – az elmúlás, megsemmisülés, szétbomlás. Jókai Anna írásaiban – regényeiben, novelláiban, de esszéiben is – az ember lényegét tekintve szellemi lény, akinek legbelső igénye, hogy kapcsolatot tartson saját szellemi hátországával. Hősei között mindig találunk olyan szereplőt, aki tudja, hogy az élet forrásában, Teremtőjében hinni nem öncsalás. Tudja, hogy az élet nem értelmetlen, ezért fontos, hogy továbbörökítsük. Tudja, hogy nem az az élet célja, hogy minél több élvezethez jussunk. Tudja, hogy nem azért kell erősnek és okosnak lennünk, hogy a szerzésben és az élvezetekben semmi se akadályozhasson meg bennünket. Ezért művei tagadják azt a manapság egyre általánossabbá váló vélekedést, hogy ha minden pillanatunknak megadjuk a maga élvezetét, azzal már

megtettünk mindent, amit megtehetünk annak „a hazug (mert folyton az érzelmeinkre és értelmünkre apelláló), céltalan és értéktelen valaminek” az érdekében, amit emberi életnek neveznek.

De ha Jókai Anna művei csak tagadnák mindezt, akkor csak a félutat tennék meg az író által kitűzött cél felé. Hozzánk hasonló, hibákkal és bűnökkel teli, mindennapi hősei nem mentesek korunk betegségeitől, az anyagi javak és élvezetek bálványozásának kísértésétől sem. De megformálójuk nem irtotta ki lelkükből a szellemi valóság sejtelmét és szomját, a szeretet létfenntartó erejének hitét és tudását. Jókai Anna eleven sorsokat, jellemeket rajzol, akik szeretetből, szolgálatból és szenvedésből szőtt történeteik során eljutnak a katarziszig, a létezés egy magasabb szinten való értelmezéséig és átéléséig: a krisztusi tanítás befogadásáig és sorssá formálásáig, a szeretetközösség megvalósításának vágyáig. Jókai Anna nem tagadja le és nem tagadja meg azt, amit mestereivel, a magyar kultúra nagyjaival, Hamvas Bélával, Kodolányi Jánossal, Várkonyi Nándorral együtt tud és vall: hogy emberi lényegünk nem egydimenziós. Mindannyian magunkban hordozzuk a tér-időn túli létről való tudást is, ősi, közös sejtelmeket őrzünk és élünk át, ha lelkünk szabad és nyitott a szellem univerzuma felé. „Az élet értelmét én abban látom, hogy a bennünk lévő építőkövekből felépítsük a magunk székesegyházát. A belső épülés minden embernél más és más. Bennem ez a belül épülő székesegyház a pályám elején leginkább egy gótikus templomhoz hasonlított. A gótika építészete az égbe nyúlik, olyan, mint az imára kulcsolt kéz, vagyis a világból eltűnt Isten utáni sóvárgást fejezi ki. Az eltűnt istenséget kerestem akkoriban, akiről tudtam, hogy van, csak rejtezik. Ahogy haladok előre a korbán, a bennem épülő székesegyház inkább egy csendes, fehérre meszelt kápolnává szelídült, amibe otthonosan visszatért az Isten...” (Könyvhét, 2002. december.)

Az örökös progresszió -kényszeres modernitás kapcsán mondja ki Jókai Anna: „Csak az a fontos a valódi haladás számára, ami az örökből nyilatkozik meg, az adott kor magasabb igénye szerint és a lehetőségek korlátai között. ...ami igazán fontos, az mindig rejtett. Ha úgy tetszik, a tíz körmünkkel kell kikaparnunk a domborodó homok alól.”

Magában hordozza ez a gondolatmenet Hamvas egyik fontos, Jókai Anna által is idézett meghatározását:

„A hagyomány az ember és a transzcendens világ között levő kapcsolat folytonosságának fenntartása, az ember isteni eredetének tudata és az istenhasnolóságnak mint az emberi sors egyetlen feladatának megőrzése.” („*Ne üljetek füstparipára*” – Hamvas Béláról).

És Hamvassal egybehangzóan állapítja meg: „A világ *mindig* válságban volt és van – egy alapvető válságban! A törvények nem fedik a világtörvényt, hanem a kielégülés és a haszonvágy hozza meg őket – s ezzel a közösséget fenntartani nem lehet. Így lesz az ember a természetnek többé nem apja, csak rablója. Ha az anyagi ember a világot zsákmánynak tekinti, és a világból kiemeli azt, amire szüksége van, ez a: haszon. Ha az archaikus ember tevékenységével a világosság isteneinek segít, ezt úgy hívják, hogy kultusz; ebből fakad az igazi kultúra.”

Ehhez kapcsolódóan fontos meghatározást találunk esszéjében egy sokat, sokszor csillapíthatatlan indulattal vitatott kérdéstről is: „...A nemzeti öntudat az a képesség, amellyel a nép önmagát a többi nemzetek sorában el tudja helyezni. ...A nemzeti szellemet nem tagadni kell, hanem a saját értékén értékelni...”

Jókai Anna ember- és világgépének humanista-keresztény vonásait jól interpretálja a modern ember egyik kitüntetett szolamáról, az önmegvalósításról írt gondolatmenete: „Az önmegvalósítás napjainkban elcsépelet szólam, gátlástalan törekvők menlevele. Kiméletlen egoisták önmegvalósítás ürügyén minden erkölcsi normára fittyet hányva csörtetnek át az élet erdején; körülöttük fű, fa, bokor nem nő többé, a gyengébbet legázolják, az ügyetlenebbet félrelökik, a gondolkodót kiröhögik, s miközben azt képzelik, önmagukat valósítják meg, helyette csak a Gonosz fantomképét segítik hús-vér valósággá testesülni, másolatban, szériában. Folyik az én-pusztítás, hivatalos segédlettel. Készül a futó-szalag ember...” – írja *A minőségi ember* című, Németh László 95. születésnapjára készült esszéjében.

Jókai Anna lelke szabad és nyitott, és nem az önmegvalósítás, mindig a közösség, a közjó szolgálata, az emberről szóló ősi és egyedül személyiség-építő tudás átörökítése foglalkoztatja prózájában, lírájában, esszéiben egyaránt. Talán ez a titka annak, hogy meg tudta őrizni alkotó erejét nyolcvanadik születésnapjához közelítve is, amint ezt *Éhes élet* című, az idei Ünnepi Könyvhétre megjelent, nagyszerű regénye is bizonyítja.

Isten éltesse és őrizze meg ilyenek még sokáig!